

MARTYNA TECL-REIBEL
(Building Block – Ogólnorozwojowe Warsztaty dla Dzieci)

JA – EDUKATORKA

*Edukacja jest tym, co pozostaje,
gdy to, co wyuczone,
zostaje zapomniane.*

Burrhus Frederic Skinner

Edukacja kulturalna na podstawie międzynarodowych dokumentów formowanych od lat 90. XX wieku przez UNESCO skupia w sobie edukację artystyczną, twórczą, edukację do korzystania z ofert instytucji kultury. Zadaniem edukacji kulturalnej jest przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze i rozwijanie umiejętności jej odbioru. Ma ona zatem na celu kształcić postawy wobec dziedzictwa kulturowego, przygotować do rozumienia i ochrony dziedzictwa kulturowego własnego i innych kultur oraz uwrażliwiać na dialog międzykulturowy¹.

Podjęcie do edukacji kulturalnej jest zróżnicowane, jednakże możemy wyróżnić trzy podstawowe typy. Pierwszy z nich oparty jest na podkreślanu relacji pionowych, zhierarchizowanych, czyli mistrz – uczeń, gdzie jedna strona procesu edukacyjnego z założenia wyposażona jest w wiedzę, co jest równoznaczne z władzą. Niestety, ten typ pojawia się na każdym polu edukacyjnym najczęściej².

Drugi typ opiera się na podejściu uwzględniającym zasoby wiedzy naukowej, a mianowicie polega na edukacji edukujących. Zazwyczaj jest on realizowany poprzez udział w kursach, różnorodnych warsztatach, jednak rzadko kiedy informacje i nowe treści są sprawdzane i realizowane w praktycznym działaniu.

Trzeci model podejścia do edukacji kulturalnej opiera się na definicji edukacji popkulturowej i animacji kultury. Oparty jest on na relacji współpracy i dialogu. Edukacja popkulturowa daje przestrzeń do swobodnej wymiany myśli i opinii, porównywania różnic oraz jawi się jako otwarte miejsce spotkań i wymiany między ludźmi, czyli to, co w kulturze najważniejsze³.

Natomiast animacja społeczno-kulturalna uwzględnia indywidualne potrzeby każdego

¹ K. Olbrycht, *Edukacja kulturalna – potrzeby, uwarunkowania, perspektywy*, s. 1-2, http://regionalneobserwatoriumkultury.pl/kon2.html?file=tl_files/fotki%20kk/Edukacja%20kulturalna%20-%20Katarzyna%20Olbrycht.pdf. (dostęp: 10.11.2014).

² B. Fatyga, *Jakiej kultury Polacy potrzebują i czy edukacja kulturalna im ją zapewnia? Raport o problemach edukacji kulturalnej w Polsce dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, Warszawa, 31.03.2009, s. 20.

³ Ibidem, s. 22.

środowiska, wzory zachowań oraz treści kulturowe. Są one wydobywane poprzez działania animacyjne. Opisana działalność jest jedynie formą aktywizacji zachowań twórczych w dziedzinie życia społecznego i kulturalnego, religijnego, edukacyjnego w zakresie komunikowania społecznego oraz integracji społecznej na różnych poziomach samoorganizacji⁴.

Zdobywanie wiedzy o kulturze oraz zapoczątkowanie aktywności kulturalnej przypisuje się placówkom oświatowym, a przede wszystkim przedszkolom i szkołom. Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego zakłada obowiązkowe zajęcia z muzyki i plastyki w szkole podstawowej i gimnazjach, wiedzę o kulturze w szkołach średnich oraz zajęcia fakultatywne z różnych dziedzin sztuki, które powinny być realizowane we współpracy z pozaszkolnymi środowiskami oraz instytucjami kulturalnymi. Edukacja kulturalna w szkole ma za zadanie wzbudzić ciekawość i chęć do permanentnego poszukiwania wyzwań edukacyjnych oraz uświadomić, jak ważnym procesem jest nauka przez całe życie.

Aby edukacja kulturalna mogła spełnić swoje zadania, należy zdefiniować jej cele i określić, które obszary rozwoju jej odbiorców są najistotniejsze w jej prowadzeniu. W większości krajów Unii Europejskiej edukacja kulturalna kładzie nacisk na:

- rozwijanie umiejętności artystycznych, zdobywanie wiedzy i zrozumienie zjawisk kultury,
- interpretację krytyczną,
- poznanie dziedzictwa kulturowego,
- indywidualną ekspresję, rozwój osobisty,
- różnorodność kulturową,
- rozwijanie kreatywności.

Mniejsza liczba krajów unijnych skupia edukację kulturalną na:

- rozwoju umiejętności społecznych oraz komunikacyjnych,
- czerpaniu przyjemności i radości z uczestnictwa w kulturze,
- poznawaniu różnorodności i różnorodności sztuk,
- dzieleniu się swoją pracą,
- budowaniu świadomości środowiska naturalnego.

Do pojawiających się, niestety, najrzadziej obszarów, na których koncentruje się edukacja kulturalna należą:

- budowanie pewności siebie i szacunku do własnej osoby,
- obcowanie ze sztuką i rozwijanie zainteresowań,
- rozpoznanie potencjału artystycznego.

Wszystkie kraje Unii Europejskiej wydają zalecenie lub zachęcają do współpracy opartej na

⁴ Ibidem, s. 26.

partnerstwie między szkołami a zawodowymi artystami lub instytucjami kultury. Polska realizuje takie zalecenia na poziomie lokalnym lub szkolnym, rzadko na poziomie krajowym⁵.

Szkolna forma edukacji kulturalnej często ograniczona jest czasem i przestrzenią oraz prowadzona jest jak pozostałe zajęcia lekcyjne. Współczesny odbiorca kultury, zaczynając od dzieci, nie daje się włożyć w ramy hierarchicznego typu edukacji, który nadal dominuje w szkole. Zaskakujące jest, że jego uczestnictwo w różnorodnych wydarzeniach kulturalnych jest częstsze niż samych edukatorów czy nauczycieli. W związku z tym podejście do procesu edukacji kulturalnej musi zostać zindywidualizowane. Traktowanie uczestników procesu jako jednej grupy biernych odbiorców, uczniów nie ma swojego uzasadnienia.

Aby sprostać wyzwaniom edukacji kulturalnej od edukatorów wymagane jest posiadanie różnorodnych kompetencji dopasowanych do jakże dynamicznego rozwoju kultury. Niezbędna jest nieustanna samoedukacja, obcowanie z różnorodnymi formami kultury oraz otwarcie na nowe doświadczenia estetyczne, aby kompetentnie spełniać zadania i cele edukacji kulturalnej⁶.

Odwiedzając różnorodne ośrodki kultury, rozmawiając z wieloma edukatorami przekonałam się, że edukacja kulturalna w wielu przypadkach stanowi dodatek do programu działalności, który nie jest traktowany równorzędnie z głównym programem merytorycznym. W szkołach często jest traktowana jako obowiązek wynikający z podstawy programowej, a współpraca z instytucjami kulturalnymi ogranicza się do wyjść do kina, by obejrzeć film nawiązujący do lektury szkolnej lub wydarzeń historycznych, zazwyczaj Polski, albo do wizyt w muzeum, gdzie uczniowie obcują ze sztuką w jej tradycyjnej formie, która niejednokrotnie nie przystaje do wymagań współczesnego odbiorcy kultury. Obserwując archaiczne metody pracy edukacyjnej z najmłodszymi w ramach zajęć szkolnych, rozpoczęłam współpracę z Centrum Sztuki Współczesnej Kronika w Bytomiu przy tworzeniu Świetlicy Sztuki – projektu edukacyjnego, który początkowo miał trwać dwa tygodnie, a w rezultacie trwa już siódmy rok. Jako pedagoga nie miałam wcześniej możliwości włączenia edukacji kulturalnej do swoich praktyk, gdyż nigdy się o niej nie mówiło w aspekcie pracy wychowawczej, ani na studiach, ani w szkole, gdzie zaczęłam swoją pracę zawodową. Jedyną formą wykorzystania sztuki w praktyce bardziej terapeutycznej była arteterapia, w tym muzykoterapia oraz choreoterapia. Współpraca z CSW Kronika otworzyła przede mną nowe możliwości praktyki pedagogicznej, pozwoliła odkryć dotąd nieznane narzędzia pracy oraz uświadomiła, jak ważna jest edukacja kulturalna w procesie wychowania. Pracując w Kronice razem z Agatą Tecl-Szubert, edukatorką, stworzyłyśmy, moim zdaniem, doskonały duet prowadzący edukację kulturalną. Agata posiadając wiedzę teoretyczną z zakresu kultury uzupełniała moją wiedzę praktyczną związaną z diagnozowaniem potrzeb środowiska oraz doбором metod i form pracy z różnymi grupami wiekowymi. W ciągu ponad pięcioletniej

⁵ *Edukacja artystyczna i kulturalna w szkołach w Europie*, Wydawnictwo CACEA, Bruksela 2009, s. 18-19.

⁶ B. Fatyga, *Jakiej...*, op. cit., s. 8-10.

współpracy czerpałyśmy od siebie nawzajem energię, motywację i uczyłyśmy się, aby w rezultacie stać się samodzielnymi edukatorkami.

Edukację kulturalną należy rozpoczynać od najmłodszych. Przez aktywne i twórcze uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych poszerza się kompetencje oraz stwarza się możliwość czerpania przyjemności z obcowania ze sztuką. Oczywiście, na edukację nigdy nie jest za późno, jednakże udział w kulturze i jej oddziaływanie jest różny w zależności od wieku jej odbiorców. Przez lata prowadzenia projektów kulturalnych miałam okazję doświadczyć, jak ważna jest praca edukatora. Edukatorem trzeba być z powołania, gdyż jest to bycie dla kogoś, z kimś, nie dla siebie. Nie ma tu miejsca na egocentryzm i realizację prywatnych celów i ambicji. W pracy edukatora trzeba mieć dystans do siebie, być samokrytycznym i pokornym. Tylko wtedy jesteśmy w stanie reagować na potrzeby uczestników edukacji kulturalnej, modyfikować jej cele, dostosowywać metody jej prowadzenia do wymagań odbiorców. Niejednokrotnie przygotowując projekty kulturalne chciałam osiągnąć cele, które w czasie realizacji projektu często były nie do zrealizowania. Uświadomiłam sobie, że to nie cel jest najistotniejszym elementem dobrej edukacji kulturalnej, ale proces dążenia do jego osiągnięcia. To właśnie w trakcie procesu można poznać potrzeby uczestników projektów kulturalnych, które nierzadko odbiegają od tych, które sami zdiagnozowaliśmy. Dodatkowo w miarę realizacji projektu te potrzeby ulegają zmianie, modyfikacji, gdyż budząc ciekawość świata, rozwijając wyobraźnię, ucząc nowych form wyrazu oraz krytyki – rozbudzamy nowe ambicje, pragnienia. Powstaje niedosyt. Dlatego też wielu uczestników dobrych projektów edukacyjnych bierze udział w kolejnych. Przez lata pracy edukacyjnej w CSW Kronika, razem z Agatą Tecl-Szubert, starałyśmy się tworzyć projekty, z którymi byłyśmy w stanie dotrzeć do jak najszerszej i najbardziej zróżnicowanej grupy odbiorców. To były projekty, które nas same fascynowały, a także skupiały się na długofalowym działaniu. Uświadomiłyśmy sobie, że edukacja kulturalna nie może być skupiona na „tu i teraz”, tylko powinna mieć postawione perspektywiczne cele. Prowadzenie długofalowych projektów związanych z edukacją kulturalną wiąże się także z rodzącym się uczuciem odpowiedzialności za jej uczestników. W trakcie realizacji projektów tworzy się swego rodzaju społeczność, która stawia coraz wyższe wymagania edukacyjne i ma coraz większe potrzeby, co powoduje, że projekty kulturalne powinny być budowane na różnorodnych formach i metodach działania oraz podejmować zróżnicowane tematy.

Na współczesnych odbiorców edukacji kulturalnej oddziałują nieustannie zmieniające się bodźce. Niejednokrotnie najmłodszy ograniczający swój udział w kulturze do oglądania filmów i gry na komputerze, otrzymują ogromną dawkę wrażeń wizualnych i dźwiękowych. To powoduje, że metody pracy i prowadzenia edukacji kulturalnej muszą być dopasowane i adekwatne do wymagań jej odbiorców. Nie ma tu miejsca na długie wykłady i bierne uczestnictwo. Tylko tworząc projekty aktywizujące, odpowiadające zainteresowaniom oraz stawiające wyzwania – można wykształcić mądrego, krytycznego uczestnika kultury. Edukacja kulturalna jest pracą u podstaw. Brzmi to

górnolotnie, jednakże przekonałam się, że edukacja szkolna ogranicza rozwój jednostki, indywidualności. Będąc stale członkiem grupy, uczniowie dostosowują się do niej. Nie ma już miejsca na własne zdanie, opinię, krytykę. Nie ma miejsca na nieograniczoną, nienarzuconą formę ekspresję. Pojawiają się natomiast tematy tabu, nieśmiałość, lęk przed byciem innym. Sztuka pozwala na nowo być sobą bez obawy niekonstruktywnej krytyki, bez tematów, na które nie należy rozmawiać, bez wtłaczania w z góry ustalone ramy i formy. Edukacja kulturalna uczy od początku zadawać trudne pytania i poszukiwać na nie odpowiedzi, dlatego też jest tak ważnym elementem w procesie dorastania i formowania jednostki społecznej, aktywnego obywatela. Edukacja kulturalna powinna także zerwać z elitarnością sztuki. Nadal istnieje przekonanie wśród większej części społeczeństwa, że sztuka jest dla wybranych, a nie dla przeciętnego człowieka lub jest kojarzona z nudą i zamierzczłymi czasami, a sztuka współczesna uchodzi za całkowicie niezrozumiałą. Niestety, nadal w większości projektów związanych z edukacją kulturalną, skierowanych do społeczeństwa, dominują te w postaci tradycyjnych festynów i jarmarków. Dlatego też ludzie nie odczuwają potrzeby uczestnictwa w kulturze, a w związku z tym – nie włączają swoich dzieci w życie kulturalne miasta, nie zdając sobie sprawy z możliwości, jakie ono daje.

Pracując jako edukator stale trzeba znajdować w sobie pasję i energię do działania. Nie jest to łatwe, gdyż praca z ludźmi jest wyczerpująca. Maksymalne skupienie podczas realizacji procesu edukacji oraz aktywizowanie do działania sprawia, że energia łatwo ulega wyczerpaniu. Dlatego tak ważnym elementem pobudzania do działania jest poszukiwanie inspiracji w innych organizacjach, instytucjach, ludziach oraz nieustanna ciekawość i otwartość na nowe wyzwania. Współpraca z różnymi podmiotami przy realizacji projektów jest istotnym elementem w pracy edukatora. To ona pozwala na spojrzenie na zagadnienia i tematykę projektu z innej, nowej perspektywy. Daje możliwość także poznania obiektywnej opinii na temat atrakcyjności i adekwatności projektu do potrzeb jego odbiorców. Współpraca poszerza także pole działania edukacyjnego. Często projekty i pomysły, które wydają się niemożliwe, dzięki współpracy z innymi podmiotami udaje się zrealizować.

W Bytomiu dzięki wielu projektom kulturalnym realizowanym w CSW Kronika został obalony mit sztuki dla wybranych, co pozwoliło nawiązać współpracę ze szkołami, domem dziecka, ośrodkiem wychowawczym, Uniwersytetem III Wieku, Towarzystwem Przyjaciół Dzieci, Ośrodkiem dla Uchodźców z Czeczeni, szkołą specjalną. Zachęcenie i pokonanie stojących na drodze do nawiązania tej współpracy przeszkód wymagało dużo energii, wysiłku i nieustępliwości. Do uczestnictwa w kulturze trudno zachęcić. Ale wystarczy jej namiastka podana w przemyślany i mądry sposób, aby każdy znalazł w niej coś wartościowego dla siebie. Współdziałanie zawsze owocuje nowymi, jeszcze lepszymi pomysłami, gdyż jak powiedział Zygmunt Bauman „współpraca to nie tylko pomnażanie tego, co już jest, ale stwarzanie czegoś nowego, gdzie każdy wnosi coś szczególnego dla siebie i wszyscy się

pospołu na tym bogacą. To uczucie, które trudno wytłumaczyć teoretycznie, to trzeba przeżyć⁷.

Jak już wcześniej wspomniałam, edukacja kulturalna spełnia różne funkcje w zależności od wieku osób, do których jest skierowana. Możliwość uczestnictwa w różnorodnych obszarach kultury dla osób starszych jest często możliwością powrotu do społeczeństwa. Niestety, w Polsce, a w szczególności w małych miejscowościach czy miastach borykających się z problemem niedofinansowania, ludzie starsi po odejściu z rynku pracy są marginalizowani. Niewiele tworzy się projektów czy organizuje miejsc, gdzie osoby starsze mogłyby nauczyć się innych form aktywności społecznej niż praca zawodowa. Osoby starsze zazwyczaj zamykają się w środowisku własnej grupy wiekowej, co sprawia, że konsekwentnie wycofują się z życia społecznego i kulturalnego, znikają z przestrzeni publicznej. Dane z „Diagnozy społecznej 2011” pokazują, że podstawową aktywnością kulturalną osób w wieku 60+ jest spędzanie czasu przed telewizorem. Większość z respondentów w miesiącu poprzedzającym badanie nie była w kinie, ani nie uczestniczyła w żadnej formie spotkania towarzyskiego⁸. Najczęściej spotykaną formą aktywizacji osób starszych są Uniwersytety III Wieku, które organizują zajęcia z wielu dziedzin sztuki i nauki. Jednak to nie wystarcza. Edukatorzy kulturalni powinni położyć większy nacisk na projekty skierowane do tej wykluczonej i niedocenionej grupy odbiorców, pobudzające do dialogu międzypokoleniowego. Nie ma lepszego narzędzia pracy z grupami zróżnicowanymi wiekowo niż sztuka. Dla młodego pokolenia dialog i komunikacja ograniczają się często do emotikonów i skrótów językowych, których znaczenia nie rozumieją ich rodzice, a co dopiero dziadkowie. Sztuka pozwala na nieograniczoną słowami rozmowę. W projektach międzypokoleniowych nauczycielem jest każdy, natomiast edukator pełni rolę jedynie moderatora działań.

Pracując jako edukatorka zwróciłam uwagę na jednowymiarowość projektów skierowanych do ludzi dorosłych. Uważam, że jest to trudna grupa odbiorców edukacji kulturalnej i jest ona dużym wyzwaniem dla edukatorów. Aktualnie większość wydarzeń kulturalnych adresowanych do tej grupy wiekowej przyjmuje formę wykładu. Brakuje pomysłów włączania dorosłych do tworzenia kultury, doświadczania procesu jej powstawania. Jest to grupa, która przez nagromadzenie obowiązków domowych, pracę zawodową zapomina często o własnym rozwoju. Zadaniem edukatorów jest wprowadzenie dorosłych do świata sztuki poprzez pokazanie im różnych form uczestnictwa w kulturze, organizowanie spotkań i warsztatów z artystami oraz inspirowanie do tworzenia własnych inicjatyw kulturalnych.

Przez lata pracy pedagogicznej rozumiałam, jak ogromny wpływ ma sztuka i edukacja kulturalna na rozwój człowieka oraz jakie różnorodne narzędzia daje pedagogom do pracy z

⁷ Z. Bauman w rozmowie z T. Kireńczukiem, cyt za: D. Bień, T. Kireńczuk, *Nowy Wiek Kultury. Kultura jako narzędzie aktywizacji osób starszych*, Stowarzyszenie Teatr Nowy, Kraków 2012, s. 43.

⁸ D. Bień, T. Kireńczuk, *Nowy...*, op. cit., s. 41-42.

wykluczonymi, marginalizowanymi, z dziećmi z rodzin dysfunkcyjnych i środowisk patologicznych. Dla wielu uczestników projektów edukacyjnych w CSW Kronika w Bytomiu był to pierwszy kontakt ze sztuką współczesną. Przestrzeń galerii bardzo szybko została oswojona i „zawłaszczona” przez dzieci i młodzież, gdyż po raz pierwszy w swoim życiu zostali oni potraktowani jako równorzędny partner do działania, dialogu i dyskusji. W rozmowie o sztuce nie ma głupich pytań i niemądrych odpowiedzi. Nie ma kategoryzowania i „przyklejania łątek”. Sztuka pozwala na nieskrępowaną, indywidualną wypowiedź na każdy temat. Właśnie dzięki możliwości wyrażania się poprzez odpowiednią formę, kolor, kształt, ruch, dźwięk sztuka pozwala poruszać najtrudniejsze tematy, mówić o swoich problemach. Sztuka staje się polem działania, na którym nie ma osób za małych, by rozumieć. Niedoceniona jeszcze przez pedagogów i psychologów edukacja kulturalna w jej szerokim rozumieniu pełni także rolę terapeutyczną. Przez lata pracy jako edukatorka-pedagożka mogłam zaobserwować rozwój emocjonalny, duchowy oraz rozwój kompetencji społecznych uczestników zajęć edukacyjnych w CSW Kronika. Kontakt ze sztuką, jej zrozumienie oraz samodzielne tworzenie pozwoliły na przełamanie barier komunikacyjnych, utworzenie społeczności wokół instytucji. Niejednokrotnie osoby, które zaczynały udział w projekcie wycofane, nieśmiałe, z zaniżoną samooceną, kończyły go dumne i świadome swojego potencjału.

Edukacja kulturalna i osoby zajmujące się nią mają bardzo ważne i trudne zadanie do zrealizowania. Tylko świadomość roli, jaką kultura może odegrać w życiu każdego człowieka, pozwoli na wzmocnienie pozycji edukacji kulturalnej w świecie sztuki i szkolnictwa. Powinna stać się ona jednym z głównych obszarów działania muzeów, galerii, jeżeli chcemy wychować krytycznego, pewnego siebie i mądrego uczestnika życia społecznego i odbiorcę kultury. Zadaniem edukatora jest rozbudzenie potencjału kulturowego drzemiącego w społeczeństwie, ponieważ to właśnie kultura warunkuje zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, a co najistotniejsze, stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które stanowią fundament tożsamości człowieka.